

UOT 94(479.24)

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2023.1.11>

İsmayıl HACIYEV
AMEA Naxçıvan Bölməsi

**HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT
TƏHLÜKƏSİZLİYİ ORQANLARINDA FƏALİYYƏTİ
(1944-1969-cu illər)**

Məqalədə Heydər Əliyevin Azərbaycanın dövlət təhlükəsizliyi orqanlarındakı fəaliyyəti araşdırılmış, adi əməliyyat işçisindən həmin orqanın rəhbəri vəzifəsinə keçdiyi şərəfli yol, göstərdiyi tarixi xidmətlər tədqiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, Heydər Əliyev 25 il ərzində dövlət təhlükəsizlik orqanlarında bölmə və şöbə rəisi, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədr müavini və sədri kimi təhlükəsizlik orqanının milliləşdirilməsi sahəsində çox böyük işlər görmüş, gənc milli kadrları bu orqanlara işə cəlb etmişdir.

Heydər Əliyev dövlət təhlükəsizlik orqanlarının sıralarında yalnız öz şəxsi keyfiyyətləri – dərin erudisiyası, hərtərəfli dünyagörüşü, parlaq zəkası nəticəsində vəzifə pillələrində addım-addım irəliləmiş, böyük uğurlar əldə etmişdir. İlk dəfə idi ki, Heydər Əliyev bir azərbaycanlı kimi ən yüksək rütbə - general-mayor hərbi rütbəsi almış və təhlükəsizlik orqanının sədri olmuşdur. Təhlükəsizlik orqanlarında Heydər Əliyev peşakarlığı və əməliyyat üslubu diqqəti cəlb etmişdir. Aydınlaşdırılmışdır ki, əldə olunan müvəffəqiyyətlər də bunlarla bağlı olmuşdur.

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, bölmə, şöbə, sədr müavini, sədr, milliləşmə*

Dünya tarixinin səhifələri ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin, görkəmli siyasi xadimlərin həyat və fəaliyyətlərinə həsr olunmuş materiallarla zəngindir. Belə şəxsiyyətlərin tərcümeyi-halı tədricən şəxsi ölçülərdən çıxır, dünyəvi xarakter alır. Çünki məhz böyük şəxsiyyətlər ölkədə baş verən hadisə və proseslərə təsir etmək, onu istiqamətləndirmək gücünə malikdirlər.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, XX əsrin nəhəng simalarından biri olan Heydər Əlirza oğlu Əliyev belə xadimlərdəndir. Heydər Əliyev bəşəri müdrikliyini özündə əks etdirən tarixi şəxsiyyətdir. O, öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşdurmuş qüdrətli şəxsiyyətdir.

Prezident İlham Əliyevin 29 sentyabr 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında 2023-cü il “Heydər Əliyev” ili elan edilib [4, 2022, 30 sentyabr]. 2023-cü il mayın 10-da Azərbaycan xalqının görkəmli oğlu, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur. Bu

nunla əlaqədar müxtəlif tədbirlər hazırlanıb həyata keçirilir.

Müstəqil həyata dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında fəaliyyətə başlamaqla qədəm qoyan Heydər Əliyev çox çətin yol seçmişdi. Təhlükəsizlik orqanlarında xidmət etmək nə qədər şərəfli idisə, bir o qədər də ağır və riskli idi. Bu orqanlarda işləmək çoxlarının arzusu idi, lakin oraya seçilmiş adamları götürürdülər. Təhlükəsizlik orqanında işləmək üçün təkə maraqlı və arzu kifayət deyildi, vətənə hədsiz məhəbbət, səbir, dözümlü, güclü analitik təfəkkür, sərbəst qərar qəbul etmək bacarığı və digər keyfiyyətlər tələb olunurdu. Heydər Əliyevdə bunların hamısı cəmlənmişdi. Bütün sınaqlardan dəyənətlə keçən Heydər Əliyevi dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında işə qəbul etdilər.

Heydər Əliyev təhlükəsizlik orqanlarına gəlişini öz xatirələrində belə xatırlayırdı: “1941-ci ildən mən Naxçıvan MSSR-in NKVD-sində Xalq Daxili İşlər Komissarlığının “Arxiv şöbəsi”nin məxfi hissəsinin müdiri vəzifəsində işləyirdim. Sonra muxtar respublikanın Xalq Komissarları Sovetində şöbə müdiri,

1944-cü ildən Xalq Daxili İşlər Komissarlığı – Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində əməliyyat işində işləmişəm” [6, s. 27].

Heydər Əliyev dövlət təhlükəsizliyi orqanlarının sıralarında yalnız öz şəxsi keyfiyyətləri – dərin erudisiyası, hərtərəfli dünyagörüşü, parlaq zəkası nəticəsində vəzifə pillələrində addım-addım irəliləyirdi. Heydər Əliyev XX əsrin 40-cı illərində Azərbaycan SSR Xalq Dövlət Təhlükəsizliyi Komissarlığında gedən prosesləri diqqətlə izləyir, gənc əməkdaş kimi dövlət təhlükəsizliyi orqanları qarşısında qoyulmuş vəzifələri dərinləndirirdi. O, hər vəchlə təcrübəsini artırmağa, əməliyyat işinin sirlərini dərinləndirən öyrənməyə çalışır, yaşlı əməkdaşların təcrübələrindən bəhrələndirirdi.

Heydər Əliyev 1945-ci ildə Bakı şəhərindəki Diyarlararası Məktəbin əməliyyat işçilərinin peşə hazırlığının artırılması üzrə qısamüddətli kursu əla qiymətlərlə bitirərək Naxçıvana qayıdır [6, s. 27].

Qeyd etməliyik ki, 1944-cü ildə gənc Heydər dövlət təhlükəsizliyi orqanlarına gələndə 21 yaşlı idi. 1946-cı ilin aprelin 4-də Tehranda Sovet-İran sazişində Cənubi Azərbaycan məsələsi İranın daxili işi hesab edildiyindən [5, s. 92] İran qoşunları hücumla keçib minlərlə insanı güllələdi, edam və həbs etdi. Minlərlə soydaşımız SSRİ-yə sığınmaq arzusu ilə Naxçıvan sərhədinə gəldi. Bir neçə günün içində on minə yaxın soydaşımız sərhədi keçdi. Naxçıvana gələnlərin ardı-arası kəsilmirdi. Yaranmış vəziyyətdən istifadə edən İran, ABŞ və İngiltərə kəşfiyyat orqanları bu qaçqınların sırasına öz agentlərini qoşaraq SSRİ-yə casuslarını yerləşdirməyə başladılar [9].

Belə bir qarışıq dövrdə Heydər Əliyevin kim olduğu, hansı potensiala malik olması aydın sezilməyə başladı. Sovet-İran sərhədinin Naxçıvan hissəsində casusların tutulması, ifşa edilməsi öz sayına görə SSRİ-nin digər bütün ərazilərindən kəskin surətdə fərqlənirdi və bu, diqqəti cəlb etməyə bilməzdi. 1947-ci ildə artıq baş leytenant olan Heydər Əliyev Naxçıvan Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin 5-ci şöbəsinin rəisi təyin olunur [1, s. 114; 8].

Bu, o zamanlar idi ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra SSRİ-nin xarici siyasəti kəskin dəyişikliklərə məruz qalırdı. Müharibədə SSRİ-

nin müttəfiqi olmuş, lakin onun müharibədən sonra bütün müttəfiqlik şərtlərindən imtina etdiyini və digər Qərbi ölkələri “soyuq müharibəyə” başladılar. Türkiyə və İran kimi müttəfiq ölkələrlə sərhəddə yerləşən, əhalisi milli və dini tələflərlə onlara sıx bağlı olan, eyni zamanda neft və qazla zəngin, çoxsaylı hərbi hissələr, texnikalar yerləşdirilmiş, əlverişli geostrateji mövqeli Azərbaycan Qərbi üçün böyük maraq obyektinə idi. Həm 1937-ci ildə keçirilən repressiyalarda, həm də müharibədə digər respublikalara nisbətən xeyli artıq itkilərə məruz qalmış Azərbaycan xalqının daxili narazılığı da bu respublikada ixtisaslar törətmək, bununla da SSRİ-ni dəxildən parçalamağa yaxşı əsas verirdi. Bu məqsədlə Azərbaycana göndərilən təxribatçı qrupların sayı və tərkibi artırılmağa başladı. Belə bir kəskin şəraitdə SSRİ-nin xüsusi xidmət orqanları da cavab tədbirləri görmək, vəziyyətə tam nəzarəti təşkil etmək məcburiyyətində idi. Naxçıvan MSSR Xalq Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində İran ərazisi istiqamətinə nəzarət edən Heydər Əliyev bu və digər şəkildə Cənubi Azərbaycanda sovet xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının əməliyyatlarının əks-kəşfiyyat mühafizəsində iştirak edirdi [9].

Müharibədən qalıb çıxan SSRİ-nin öz sərhədlərini genişləndirmək siyasəti müharibədən sonra formalaşmağa başlayan Stalin-Molotov doktrinasının əsasını təşkil edirdi. 1945-ci il iyunun 7-də SSRİ xalq xarici işlər komissarı V.Molotov Türkiyənin SSRİ-dəki səfiri S.Sarperi dəvət edərək Boğazlara birgə nəzarət, Bosfor və Dardanel rayonunda Sovetlərə hərbi baza verilməsi, Qars və Ərdahanın “SSRİ-yə qaytarılması” haqqında Sovet hakimiyyətinin tələblərini elan etmişdi [7, s. 163, 184]. Üstəlik Mikoianların təhriki ilə “Türkiyə ilə SSRİ arasında bufer zona yaradılması məqsədilə” Ermənistan-da yaşayan azərbaycanlıların kütləvi şəkildə Azərbaycana köçürülməsi, onların yaşadıkları torpaqlarda xarici ölkələrdən gələnlərin yerləşdirilməsi haqqında dövlət səviyyəsində qərar qəbul edilmişdir.

Belə bir mürəkkəb siyasi şəraitdə - 1948-ci ildə, 25 yaşlı Heydər Əliyev xüsusi xidmət orqanlarında məsul vəzifədə idi. Gözləri qarşısında baş verən bu haqsızlıqlar, etnik təmizləmə, xalqımızın başına gətirilən olmazın oyunlar və məşəqqətlər, minillərlə yaşadıkları torpaqlardan

soydaşlarımızın zorla deportasiya edilməsi bu gənc oğlanın yaddaşında dərin izlər buraxırdı.

Öz valideynlərinin də beləcə doğma ocaqlarından qovulması haqda eşitdiyi söhbətlər, onların rastlaşdığı haqsızlıqlar barədə ağsaqqalların danışdıqları acı xatirələr uşaqlıqdan onun ürəyində özünə yer eləmişdi. Ancaq hələ 1948-ci il idi. Onun nə isə etmək imkanı yox idi. Qarşıda isə çətin həyat yolu – düşmənlərin yaratdığı maneələr, sınaqlar dayanırdı. Qırx ilə yaxın bu imtahanlardan, labirintlərdən keçə-keçə düşmənlərini neytrallaşdırmağı, xalqına qarşı belə təxribatların həyata keçirilməsinə imkan verməməyi bacaracaqdı.

Heydər Əliyevin 40-cı illərdəki fəaliyyəti daha çox müşahidə və öyrənmə, bir sıra əməliyyatlarda iştirak etmək ilə xarakterizə olunur. Onun istedad və qabiliyyəti, məsuliyyəti, tapşırılmış işə yaradıcı münasibəti rəhbərliyin diqqətini çəkirdi. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi nazirinin 1949-cu il 10 may tarixli əmri ilə Naxçıvan MSSR Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin 5-ci bölməsinin rəisi, baş leytenant Heydər Əlirza oğlu Əliyev vəzifəsi saxlanılmaqla bir il müddətinə təhsil almaq üçün SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin Leninqraddakı xüsusi məktəbinə ezam edilmişdi [6, s. 30-31].

1950-ci il iyulun 6-da xüsusi məktəbdə təhsilini əla qiymətlərlə başa vuran Heydər Əliyev və verilmiş xidməti xasiyyətnamədə göstərilirdi ki, “O, intizamlı, mənəvi cəhətdən saf, ciddi, yoldaşları ilə münasibətdə ünsiyyətə, müdavimlər arasında böyük nüfuzu olan bir zabıtdır. Əməliyyat məsələlərinin həllində əsas mahiyyəti bacarıqla üzə çıxarır, əməliyyat şəraitində sərbəst və düzgün hərəkət edir, əməliyyat sənədlərini dolğun və əsaslandırılmış şəkildə tərtib edir... Xidməti vəzifədə irəli çəkilməyə layiqdir” [2, s. 49; 6, s. 31].

O, bu xasiyyətnamə ilə Naxçıvan şəhərinə qayıdır və burada Naxçıvan MSSR Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin 5-ci Bölməsinin rəisi kimi fəaliyyətini davam etdirir [6, s. 31]. Ancaq həm yerli, həm də mərkəzi orqanlara rəhbərlik edən şəxslər onun bilik və bacarığından daha geniş dairədə istifadə etmək qərarına gəlmişdilər [8, 2023, 10 may].

Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi nazirinin 1950-ci il 25 avqust tarixli əmri ilə Hey-

dər Əliyev Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin 2-ci şöbəsi 6-cı bölməsinin rəisi vəzifəsinə təyin olundu [6, s. 31]. Bakı mühiti və mərkəzi aparat onun dünyagörüşünün, eləcə də xüsusi xidmət orqanlarının gələcək rəhbər əməkdaşı kimi formalaşmasında, əməliyyat işini daha dərinləndirən mənimsəməsində mühüm rol oynadı. Bu illərdə Heydər Əliyev Azərbaycan Dövlət universitetinin tarix fakültəsində də təhsilini davam etdirirdi.

Stalinin ölümündən sonra ölkənin həyatında ciddi dəyişikliklər əmələ gəldi. 1953-cü ilin sonunda Heydər Əliyev əks-kəşfiyyat şöbəsinə rəis təyin olundu. O, milli və gənc kadrların artırılmasına, Azərbaycana xəyanət etmiş işçilərin kənarlaşdırılması istiqamətində tədbirlər görməyə başladı. Bununla əlaqədar, 1997-ci ildə respublikanın milli təhlükəsizlik orqanı əməkdaşlarının peşə bayramı günününün təsis edilməsinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda çıxış edən Heydər Əliyev demişdir: “1953-cü ilin sonunda mən birdən-birə həmin şöbəyə rəis təyin olundum. Bu, nadir hadisə idi. Nə qədər çətinliklər çəkdim ki, 37-38-ci illərdən, 30-cu illərdən qalmış və Azərbaycana xəyanət etmiş insanlardan, - onların da əksəriyyəti azərbaycanlı deyildi, amma içərilərində belə yaramaz azərbaycanlılar da var idi, - bu orqanları xilas edək və yeni, gənc adamlar cəlb edək, orqanlarda sağlamlaşma işi aparaq. Bu, çox çətin oldu. o qədər çətin oldu ki, mənə qarşı fitnələr də etdilər. Bir müddət o vəzifədən getməli oldum... Bir-iki ildən sonra mənə yenə o vəzifəyə təyin etdilər, məcbur oldular ki, təyin etsinlər. Mən o zaman cəsarətli addımlar atmağa, təmizləmə işləri görməyə başladım, həmin şöbədə işləyən bir neçə zabitin cinayətkar olduqlarına görə həbs edilməsinə, cəzalandırılmasına, işdən çıxarılmasına nail oldum” [12].

Heydər Əliyevin şəxsi keyfiyyətlərinə, peşəkarlığına, geniş və səmərəli fəaliyyətinə, təhlükəsizlik orqanlarında sağlam mühit yaratmaq təşəbbüslərinə baxmayaraq, onun bu orqanlardakı inkişaf yolu heç də hamar və asan olmamışdır. Xüsusilə xidməti işinin nəticəsində irəli çəkilməyə, vəzifə pillələrində inamla yüksəlməyə başladığı ilk illərdə onun millətsevərliyi və uzaqgörənliyini özlərinə qarşı təhlükə kimi qiymətləndirən, azərbaycanlıların uğurlarından narahatlıq keçirən qüvvələr hər vasitə ilə bu yük-

səlişə mane olmağa çalışırdılar. Lakin onların niyyətləri baş tutmadı. Xüsusilə Heydər Əliyevin hazırladığı və şəxsən həyata keçirdiyi bir sıra əks-kəşfiyyat əməliyyatları onun peşəkarlığından xəbər verirdi. Heydər Əliyev “Duel” adlı əməliyyat planını işləyib hazırlayandan sonra əks-kəşfiyyatçılar arasında daha da məşhurlaşdı. Heydər Əliyevin hazırladığı bir neçə əməliyyat işləri Azərbaycanla yanaşı, Moskva, Minsk, Kiyev şəhərlərindəki xüsusi məktəblərin əks-kəşfiyyat fəaliyyətinə aid dərslərinə salınmışdır [6, s. 34].

1958-ci ildə - 35 yaşında Heydər Əliyev artıq bütün Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin əks-kəşfiyyatına başçılıq edirdi. Bu şöbənin əks-kəşfiyyat uğurları əhəmiyyətli dərəcədə yüksək idi. Heydər Əliyevin özü təşkilatçılıq bacarığına və analitik qabiliyyətinə görə nəzərə çarpacaq dərəcədə fərqlənirdi.

60-cı ilin əvvəlində Heydər Əliyevə respublika prokuroru vəzifəsində işləmək təklif edildi. Bununla əlaqədar Azərbaycan KP MK-nin ikinci katibi Semiçastni Heydər Əliyevi qəbul etdi. Heydər Əliyev ona əməliyyat işçisi olduğunu bildirdi. Heydər Əliyevin mövqeyi hörmətlə qəbul edildi [14, s. 319-320].

60-cı illərin əvvəlində xüsusi xidmət orqanlarında bir sıra ixtisarlara aparıldı. Bununla əlaqədar Heydər Əliyev çıxışının birində demişdir: “1960-cı ildə bu orqanlarda geniş ixtisarlara aparıldı. O vaxt 5 şöbəni birləşdirdilər. Mən onlardan birinin rəisi idim. Belə oldu ki, 5 şöbəni birləşdirərkən birləşmiş şöbəyə rəis məni təyin etdilər. Bu fürsətdən istifadə etdim, o birisi şöbələrin rəisini, ya müavini olanların əksəriyyətini təmizlədim, onlar orqandan xaric olundular” [1, s. 174].

Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi əks-kəşfiyyat şöbəsinin fəaliyyəti təkcə ölkə daxilində narazı ünsürlərə qarşı profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşmırdı. Şöbənin işinin başlıca istiqamətlərini xüsusi xidmət orqanlarının ölkə ərazisində kəşfiyyat pozuculuq fəaliyyətinin qarşısının alınması, xarici vətəndaşların gediş-gəliş kanallarında əks-kəşfiyyat işinin aparılması təşkil edirdi.

Heydər Əliyevin inadla apardığı milliləşmə siyasətinin nəticəsində təhlükəsizlik orqanlarında azərbaycanlıların xüsusi çəkisi sürətlə artaraq 40-50-ci illərdəki 25 faizdən 70-80-ci illər

də 70 faizə çatmış, bu proses dinamik, dönməz xarakter almışdır [6, s. 35].

Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə 1963-cü ildən Semyon Sviqun rəhbərlik etmişdir. O, bu orqanın sədri olarkən Heydər Əliyevə diqqət yetirmiş və 1964-cü ildə onu müavin vəzifəsinə təyin etmişdi. Semyon Sviqunun heç vaxt belə müavini olmamışdı: təşkilatçı, diqqətçil, bacarıqlı, təmkinli. Respublika Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsindən Mərkəzə göndərilən bütün ən vacib sənədləri Heydər Əliyev hazırlayırdı. Üstəlik, etibarlı və hörmətçil idi. Sviqun olan yerdə Heydər Əliyev ilk növbədə danışmazdı. Hamı bilirdi ki, Heydər Əliyevin çox parlaq natiqlik istedadı var. Sviqunda isə bu məsələ xeyli zəif idi. Onun heysiyyətinə toxunmamaq üçün hətta Semyon Sviqunun “danışmaq istəyirsinizmi?” sualına Heydər Əliyev belə cavab verərdi: “Sizin dediklərinizə əlavəm yoxdur” [10].

Qeyd etdiyimiz kimi, Semiçastni ilə Bakıda görüşən Heydər Əliyev ikinci dəfə onunla Moskvada görüşdü, iş üçün qəbulunda oldu. Bu zaman Semiçastni SSRİ Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri idi. Heydər Əliyev Moskvaya respublika Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədrinin birinci müavini təsdiq olunmaq üçün gəlmişdi. Semiçastni Azərbaycanda işlədiyi vaxtlardan Heydər Əliyevin peşəkarlıq baxımından hazırlıqlı, mənəvi cəhətdən qüsursuz insan kimi şəxsən tanıyırdı.

Peşəkarlığının, işdə göstərdiyi nümunəvi xidmətin və qazanılmış nailiyyətlərin məntiqi nəticəsi olaraq 1965-ci il martın 31-də Heydər Əliyevə polkovnik hərbi rütbəsi verildi [6, s. 42].

Əməli fəaliyyəti ilə təhlükəsizlik orqanlarında böyük nüfuz qazanan polkovnik Heydər Əliyev 1966-cı ilin fevralında SSRİ Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin F.Dzerjinski adına ali məktəbinin rəhbər heyətinin təkmilləşdirilməsi kurslarına göndərilir [6, s. 42]. Heydər Əliyev həmin ilin mayında bu kursu müvəffəqiyyətlə bitirib respublikaya qayıtdıqdan sonra Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin fəaliyyətində mühüm irəliləyişlər müşahidə olunur.

Keçirdiyi çoxsaylı əməliyyatlar, topladığı böyük iş təcrübəsi, yüksək peşəkarlığı və təşki-

latçılığı nəzərə alınaraq SSRİ Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin 1967-ci il 22 iyun tarixli əmrinə əsasən Heydər Əlirza oğlu Əliyev Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri vəzifəsinə təyin edilir [9, s. 75]. Təxminən dörd aydan sonra – 1967-ci il oktyabrın 30-da ona general-mayor hərbi rütbəsi verilir [6, s. 43].

Heydər Əliyev İttifaq dövlət təhlükəsizliyinin doqquz rəhbərinin dövründə bu sistemdə işləmişdir. Heydər Əliyev Merkulovdan Andropova qədər əsrin dördüdə birinə bərabər olan bir yol keçmişdir. Bu yol sırası əməliyyat müvəkkilindən başlamış, xidmət pillələrinin hamısını keçərək Dövlət təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri vəzifəsinə yüksəlmişdir.

Heydər Əliyev respublika Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin az sayda olan rəhbərlərindən biri idi ki, fəaliyyətə ən aşağı pillədən başlayaraq yüksəlmişdi. Onun əvvəllər partiya işində çalışmadığı halda Azərbaycan dövlət təhlükəsizliyinin rəhbəri təyin edilməsi çox nadir hadisə idi. Adətən SSRİ-də bu vəzifələrə iri vilayətlərin partiya komitələri katiblərini və ya müttəfiq respublika KP MK-nın şöbə müdirlərini irəli çəkirdilər.

Qeyd etməliyik ki, heç vaxt Bakıda “dəniz kənarındakı bina”nın rəhbərliyi bu dərəcədə yüksək erudisiyalı, hərtərəfli hazırlıqlı şəxslər olmamışlar. Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi Heydər Əliyevin dövründə nəzərəcarpacaq dərəcədə milli kadrlarla təmin edilmiş və ziyalılışmışdı.

Heydər Əliyevin əks-kəşfiyyətə rəhbərlik etdiyi, xüsusilə Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin rəhbərliyinə irəli çəkildiyi illərdə Azərbaycan SSR-in dövlət təhlükəsizliyi orqanları SSRİ miqyasında aparıcı strukturlardan birinə çevrilmişdi.

Heydər Əliyev 1967-ci ilin iyunundan 1969-cu ilin iyulunadək Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri olmuşdur. Heydər Əliyevin özü həmin vəzifəyə təyin olunmasını çıxışlarının birində qeyd etmişdir: “Andropov o vaxt Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri təyin olunmuşdu və milli siyasət məsələlərini çox yaxşı bilirdi. Ona görə də məsələ qaldırdı ki, artıq Azərbaycanda yerli adam olmalıdır. Yerli adamın olması da bir qədər

problemə döndü. Bizim Azərbaycandan olan, mənim yanımda işləyən adamlardan bəziləri öz şəxsi məqsədlərinə, şəxsi mənafeələrinə görə həmin o Sviqunla birləşib yenə də buraya azərbaycanlı olmayan adamı – Moskvadan, yaxud burada olan bir rusu təyin etməyə cəhd göstərdilər. Tarixi həqiqət nəminə demək lazımdır ki, o vaxt, 1967-ci ildə məhz Andropovun bu işə şəxsi münasibəti və həqiqət nəminə demək lazımdır ki, o vaxt Azərbaycanda Mərkəzi Komitənin birinci katibi olan Vəli Axundovun bu barədə düzgün mövqeyi nəticəsində ilk dəfə azərbaycanlı bu orqanın rəhbərliyinə təyin olundu” [12; 14, s.340].

Azərbaycan tarixini gözəl bilən, erməni millətçilərinin Azərbaycan xalqının başına gətirdiyi müsibətlərdən xəbərdar olan Heydər Əliyev Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində rəhbər vəzifələrdə çalışdığı dövrlərdə erməni məkrinin əyani sübutları ilə dəfələrlə qarşılaşmışdı. Azərbaycan xalqının böyük oğlu Heydər Əliyevin Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları ilə çıxış edən erməni separatçıları ilə mübarizəsi, onun Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi vəzifəsinə seçilməsindən əvvəl başlamışdır [9, s. 325-330]. Heydər Əliyev ermənilərin təxribatçı və separatçı qruplarının Azərbaycanla bağlı planlarını pozmuş, onlara imkan verməmişdir. Heydər Əliyev bununla əlaqədar demişdir: “30-cu, 40-cu, 50-ci, 70-ci illərdə də erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan ayırıb Ermənistana birləşdirmək cəhdlərindən əl çəkməmişdilər. Onlar dəfələrlə qırğın fəaliyyətə başlamışdılar. Ancaq onların qarşısı alınmışdı. Mən bunların şəxsən şahidiyəm və bir çox hallarda həmin cəhdlərin qarşısının alınmasının təşkilatçısıyam” [6, s. 60].

Heydər Əliyev təhlükəsizlik işçisinin yüksək mədəniyyətə, yüksək peşəkarlığa, müəyyən dünyagörüşə malik olmasını bildirirdi. Qeyd edirdi ki, onlar gərək şairlə də, bəstəkarla da, yazıçı ilə də, alimlə də, adi vətəndaşla da danışa bilsin. Əgər belə olmasa, o, ağı qaradan, pisi yaxşıdan, cinayəti səhvədən ayıra bilməz.

Heydər Əliyevin dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında rəhbər vəzifələrdə işlədiyi zaman və ondan sonra Azərbaycan Respublikasının başçısı olduğu zaman Azərbaycan xalqının milli mənafeyinə əks olan heç bir tədbir görülməmiş, heç bir dissident həbs edilməmiş, heç bir zaman

heç bir adam antisovet təbliğat, yaxud millətçi təbliğat üstündə həbs edilməmişdir [11]. O, Azərbaycan xalqının neçə-neçə tanınmış ziyalısını yersiz təqiblərdən qorudu, milli mənlik şüurunun oyanmasına, milli özünüdərkini yaranmasına rəvac verən ziyalı təşəbbüslərini dolayısi ilə dəstəkləməklə, xüsusi xidmət orqanlarını milli mənafelərə tabe edən rəhbər olmağı bacardı.

Heydər Əliyev qeyri-adi istedadla, hərtərəfli biliyə, analitik tərəkürə, sarsılmaz iradəyə, hadisələrin nəbzini tutmağı bacaran bir insan, böyük idarəetmə məharətinə malik şəxs və mahir siyasətçi idi. Onun bu yüksək keyfiyyətlərindən, fenomen xüsusiyyətlərindən təkcə təhlükəsizlik orqanlarına pay düşmədi, bütövlükdə müstəqil Azərbaycan Respublikası faydalandı, onu daimi və dönməz etdi. Siyasi lider kimi formalaşan görkəmli siyasi və dövlət xadimi xalqımızın Ümummilli Liderinə yüksəldi. Onun Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlər (1969-1982, 1993-2003) diqqəti xüsusilə cəlb edir. Birinci dövrdə Azərbaycanı aqrar ölkədən sənaye-aqrar ölkəsinə çevirmiş, ikinci mərhələdə isə Azərbaycanın davamlı və dayanıqlı inkişafına, hərtərəfli yüksəlişinə nail olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası bütün göstəricilər üzrə lider dövlətə çevrilmişdir. Heydər Əliyevin hazırladığı və həyata keçirdiyi siyasi kurs ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən ən yüksək səviyyədə həyata keçirilir. Azərbaycanın ən ağır rıllı problemi olan ərazi bütövlüyü məsələsi ikinci Qarabağ müharibəsində uğurla həll edilmiş, itirilmiş torpaqlarımız geri qaytarılmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Axundova E. Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və Zaman. I hissə (1923-1969) Bakı: Ozan, 2007, 352 s.
2. Andriyanov V., Mirələmov H. Heydər Əliyev. Bakı: Nurlan, 2008, 559 s.
3. Azərbaycanın milli təhlükəsizlik orqanlarının 85 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yubiley mərasimi. "Xalq qəzeti", 2004, 28 mart.
4. "Azərbaycan" qəzeti
5. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə, 7-ci cild. Bakı, 2008, 608 s.
6. Heydər Əliyev. İki cildə. 1-ci cild. Bakı: Turxan NPB, 2013, 500 s.
7. Həsənli C. SSRİ – Türkiyə: soyuq müharibənin sınaq meydanı. Bakı: Adiloğlu, 2005, 544 s.
8. "Xalq" qəzeti
9. Qasımlı M. Heydər Əliyev – istiqlal gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı: Bakı Universitetinin nəşriyyatı, 2006, 608 s.
10. Mərdanov M. General. 525-ci qəzet. 2023, 18 aprel.
11. Mərdanov M. Ən böyük dissident. 525-ci qəzet, 2023, 20 aprel.
12. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin və xalqımızın təhlükəsizliyini etibarlı surətdə qorunmalı. Respublikanın milli təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı gününün təsis edilməsinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda Azərbaycan Prezidenti, Ali Baş komandan Heydər Əliyevin nitqi. "Azərbaycan" qəzeti, 1997, 6 iyul.
13. "Respublika" qəzeti, 1997, 20 iyun.
14. Zenkoviç N. Heydər Əliyev. Tale yolları. Bakı: Azərbaycan, 2007, 608 s.

Summary

Ismayil Hajiyev

Heydar Aliyev's activity in the state security bodies of Azerbaijan (1944-1969)

The article examined the activities of Heydar Aliyev in the state security bodies of Azerbaijan, the glorious path he passed from an ordinary operational employee to the position of head of that body, and the historical services he rendered. It was determined that Heydar Aliyev had done great work in the field of nationalization of the security body as the head of the division and department in the state security bodies, vice chairman and chairman of the State Security Committee, and had involved young national personnel to work in these bodies.

Heydar Aliyev advanced step by step in the ranks of the state security bodies only as a result of his personal qualities – deep erudition, comprehensive outlook and brilliant intelligence, and achieved great success. It was the first time that Heydar Aliyev, as an Azerbaijani, received the highest rank - the rank of general and became the chairman of the security body. Heydar Aliyev's professionalism and operational style attracted attention in security agencies. It was clarified that the successes achieved were also related to them.

Keywords: *Heydar Aliyev, State Security Committee, Ministry of National Security, division, department, vice chairman, chairman, nationalization*

Резюме

Исмаил Гаджиев

Деятельность Гейдара Алиева в органах государственной безопасности Азербайджана (1944-1969 годы)

В статье рассмотрена деятельность Гейдара Алиева в органах государственной безопасности Азербайджана, исследован его славный путь от рядового оперативного работника до руководителя этого органа, его исторические заслуги. Было установлено, что Гейдар Алиев за 25 лет работы в органах государственной безопасности в качестве начальника отдела и отдела, заместителя председателя и председателя Комитета государственной безопасности проделал большую работу в области национализации органа безопасности, привлек к работе в эти органы молодые национальные кадры.

В рядах органов государственной безопасности Гейдар Алиев шаг за шагом продвигался по служебной лестнице, достиг больших успехов только благодаря своим личным качествам – глубокой эрудиции, всестороннему мировоззрению, яркому интеллекту. Это был первый раз, когда Гейдар Алиев, как азербайджанец, получил высшее звание - генерала и стал председателем органа безопасности. В органах безопасности Гейдар Алиев привлек внимание своим профессионализмом и оперативным стилем. Установлено, что достигнутые успехи также были связаны с этим.

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, Комитет Государственной Безопасности, Министерство Национальной Безопасности, сектор, отдел, заместитель председателя, председатель, национализация.*